

Albert Bing

**REGIJE/
REGIONALIZAM
I DRŽAVNO
OSAMOSTALJENJE
HRVATSKE: OSVRT
NA ISTARSKI
REGIONALIZAM
POČETKOM 1990-ih**

**NEKA ZAPAŽANJA O REGIJI I REGIONALIZMU U
TRANZICIJSKIM PROCESIMA U HRVATSKOJ 1990-IH**

Jedan od najznačajnijih istraživača povijesnog i geografskog regionalizma Hrvatske, geograf Veljko Rogić, u svojim istraživanjima u prvi plan pozicionira geografske značajke regije. Prema njegovom mišljenju „regionalizacija nužno

mora biti dvojaka, tj. osnovana na prostornoj diferencijaciji utemeljenoj na fizionomskim kriterijima (kulturni pejzaži)²⁴⁷ te njihovom funkcionalnom okupljanju u makroregionalne, regionalne i subregionalne grupacije; „Geografska regionalizacija na taj način obuhvaća cjelokupnu prostornu stvarnost: vizualno prepoznatljivu fizionomiju prostora te funkcionalno-prostorni sadržaj prostora.“²⁴⁷ I druge, recentnije studije, u prvi plan pozicioniraju geografske aspekte regionalizma, utvrđujući značajke regija i različite vidove regionalizacije uz nove tipologizacije koje odgovaraju najnovijim promjenama i znanstvenim spoznajama.²⁴⁸

Promjena pak geopolitičke arhitekture u „regiji“ nakon raspada jugoslavenske države i afirmacije političkog pluralizma rezultirala je i pojavom veoma različitih shvaćanja regije i regionalizma koje u prvi plan pozicioniraju političke aspekte. Pojedine stare hrvatske povijesne regije, čijom integracijom se i oblikuje hrvatski geopolitički i kulturni prostor (poput Dalmacije),²⁴⁹ pojavljuju se kao entiteti koji kroz afirmaciju regionalizma traže svoj politički prostor. Uslijedila su i „nova“ tumačenja regionalnih područja – stručnjaci identificiraju „22 mikroregije koje dobro odražavaju različitosti ekonomskog i demografskog razvitka te nacionalni sastav općina;“²⁵⁰ regionalnim okvirom ocjenjuju se i povijesni prostori izvan današnjih hrvatskih geopolitičkih formacija (Republika Hrvatska, Bosna i Hercegovina) – područja na kojima su obitavali i obitavaju Hrvati ili njihovi potomci (*hrvatski prostori*), a regijom se, kolokvijalno, često naziva i prostor bivše Jugoslavije. U uporabi je još uvijek i regionalni termin *Alpe*, (*Dunav*), *Adria* (1978.g.), koji „povezuje srednjoeuropske zemljopisne, povijesne i kulturne posebnosti, ljudske dosege i vrijednosti te ustrajno čuva duh prijateljstva među ljudima regije.“²⁵¹ Regija je i „standardan“ termin u vokabularu predstavnika stranih država poput SAD-a ili Kine čije se poimanje regije i regionalizma često radikalno razlikuje od lokalnog pojmovnika (za Kinu je primjerice regija, u koju je svrstana i Hrvatska, prostor od Baltičkih država do Turske).

U povijesti Hrvatske teško je o njoj govoriti iz perspektive konvencionalnog shvaćanja države. Stoga se češće govori o područjima tzv. hrvatskih prostora.

247 http://www.academia.edu/20198224/90-godišnjica_života_dr.sc._Velimira_Veljka_Rogića_prof._emeritusa_90_Anniversary_of_Velimir_Veljko_Rogić_professor_emeritus Pristup Internetu 13. 1. 2016.

248 Blaće in Vukosav, O regiji i regionalnom pristupu u geografiji, str. 11–20.

249 Hrvatske povijesne regije imale su odsudnu ulogu u državotvornim procesima 19. stoljeća. Nakon tzv. *nagodbe* s Ugarskom 1868. godine službeni naziv Hrvatske postaje: *Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija* (entitet sastavljen od tri povijesne regije) ili neslužbenije, *Trojednica*; na osnovu virilne *državopravne tradicije* Hrvatska je tako definirana kao *politički narod s pripadajućim teritorijem* koji s Ugarskom dijeli državnu zajednicu u sklopu Austro-Ugarske Monarhije.

250 Rimac, Rihtar, Oliveira-Roca, Multivarijatna klasifikacija općina Hrvatske kao moguća metoda regionalizacije republike, str. 87.

251 Tzv. radna zajednica Alpe-Jadran osnovana je 20. studenoga 1978. u Veneciji. Definirana je kao zajednica kantona, pokrajina, županija, regija i država istočnoalpskog područja, čije su aktivnosti usmjerene na zajedničko i koordinirano rješavanje svih pitanja u interesu njezinih članica.

Oni geografski pripadaju Balkanu, Mediteranu, prostoru srednje i jugoistočne Europe. Hrvatski prostori su granična područja najrazličitijih dinamičnih dodira: nestalnih granica i stalnih izmjena geopolitičkih okvira, prostori doticaja i prožimanja različitih civilizacijskih utjecaja, vjera i kultura (npr. *triplex confinium*).²⁵² To su i prostori izrazitih i neprekidnih turbulencija svih vrsta – ratova, ekonomskih i prisilnih migracija, vjerskih konverzija, stalne izmjene zona različitih (vanjskih) utjecaja, to su prostori na kojima se sve do naših dana pomiču cijeli narodi, a nerijetko i države (Ivo Banac). Slijedom takvih povijesnih okolnosti može se utvrditi kako su *Hrvatska* i *hrvatstvo* po svome postanku izrazito dinamična, heterogena te policentrična povijesno-kulturna formacija. U prilično kaotičnom i uvijek dinamičnom okruženju „hrvatskih prostora“ najpostojanija tvorba bila je regija (bez obzira na činitelje poput teritorijalno-administrativnih prekrajanja, crkvenih distrikta, odnosima centra i periferije ili pak samom preoblikovanju regionalnih okvira). Geografske karte od antičkih vremena do danas uvijek postojano sadrže i oznake regionalnih područja.²⁵³ Regija je, dakle, važna povijesna činjenica koja se u bitnom odrazila na profiliranje hrvatske nacije u kompleksnim procesima nacionalne integracije; riječima Johna Allcocka „povijesna raznovrsnost hrvatskog iskustva istaknula je problem specifičnosti uobličavanja hrvatskog nacionalnog identiteta u svjetlu jakih regionalnih identiteta.“²⁵⁴ Temeljem tih relevantnih činjenica može se zaključiti kako je regionalizam u Hrvatskoj kroz povijest imao izrazitu važnost u najmanje dva osnovna aspekta društvenog razvoja.

Prvi je policentričan odnos regija (hrvatskih prostora) prema okolnim velikim izvorištima kulture.²⁵⁵ Hrvatska se kultura kroz stoljeća razvija u interakciji s Venecijom, Rimom, Carigradom, Bečom, Peštom, Beogradom. Stoga je i hrvatsko društvo izrazito heterogenih korijena. U naznačenim interakcijama razvija se

252 Jedan od zanimljivih projekata s temom granica koji se od 1996. godine provodi u Hrvatskoj pod vodstvom Drage Roksandića je *Triplex Confinium: Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu*; o tome vidi <http://www.ffzg.unizg.hr/pov/zavod/triplex/homepagetch.htm> Pristup internetu 6. 12. 2015.

253 To je bjelodano kada se pogledaju povijesne karte od rimskih vremena, preko uradaka arapskih kartografa iz 9. stoljeća, srednjovjekovnih mapa na kojima se stalno pomiču granice i izmjenjuju zone utjecaja, sve do karata stoljetnih složenih državnih tvorbi Austrije, Venecije i Otomanske imperije te jugoslavenskih država u 20. stoljeću.

254 Allcock, *Explaining Yugoslavia*, str. 255.

255 Pišući o novom rektorskom lancu kipara Koste Angelija Radovanija sastavljenog od „četnaest medalja s likovima onih koji su nam pomagali da upoznamo svoj svijet i sebe u njemu“ hrvatski književnik Vlado Gotovac bilježi policentričnost hrvatske kulture: „Ono što nismo mogli učiniti u svojoj zemlji učinili smo, barem jednim dijelom, izvan nje: stoljećima su po Evropi putovali naši filozofi, naši učenjaci, naši umjetnici, da bi sudjelovali u podizanju njezine kulture, njene veličine. /.../ Mi se možemo ponositi svojim putnicima, svojim lualicama, ali njihovi plodovi, koje slavimo, podizali su veličinu drugih zemalja. To je tragičan dar našeg stradanja u Evropi, koja nas je tako često zaboravljala, prepuštajući nas surovoj sudbini ratnika s opustošenim domovima.“ – Gotovac, *Novi rektorski lanac*, str. 75; članak je izvorno objavljen u *Encyclopaedia moderna*, br. 11, 1996/70.

fluidnost identiteta, ali i samosvijest koja u nacionalno-integracijskim procesima 19. i 20. stoljeća postupno izgrađuje i modernu hrvatsku naciju; sukladno tome, uz integrativne tendencije pojavljuju se i zahtjevi za stjecanjem što više razine autonomije koja oživljava i državotvorne impulse. Regije su u takvoj konstelaciji odnosa temeljno ishodište i važan izraz samobitnosti hrvatske povijesti i kulture.

Drugi važan aspekt regionalizma jest osjećaj pripadnosti pojedinca i zajednice određenom prostoru. Ta vrsta pripadnosti može se pozicionirati u okvir shvaćanja regije kao teritorijalno definiranog prostora (npr. omeđenost prirodnim geografskim „granicama“ poput planina ili rijeka); ujedno to je prostor *organske povezanosti* ljudi i njihova okruženja kroz kulturu, zajedničku povijest, gospodarske i druge posebnosti i djelatnosti. Taj osjećaj identiteta koji se najuže može povezati s pojmom zavičajnosti, nerijetko je bio u opreci s čestim promjenama geopolitičkih okvira, političkim dogovorima koji su dovodili u pitanje zajedništvo tih kolektiviteta te izložen nametanju vještačkih i nefunkcionalnih teritorijalno-administrativnih podjela koje nisu bile u interesu lokalne zajednice već države i političkih elita koje su njima upravljale. Potonji aspekt, o kome će posebno biti riječi u ovome prilogu, tiče se odnosa regije i regionalnog identiteta prema naciji i (nacionalnoj) državi. Slijedom termina uvriježenih u društvenim i humanističkim znanostima, regija se može odrediti kao „prirodn(ij)a“ formacija²⁵⁶ u odnosu na naciju kao intelektualnu konstrukciju (npr. „zamišljena zajednica“).²⁵⁷ Dakako, o tome se odnosu ne može govoriti iz perspektive isključivosti „ili jedno ili drugo“ (ili regionalni ili nacionalni identitet), već interakcije „i/ili“ (npr. višestruki identiteti).

POVIJESNE I KULTURNE PREMISE ISTARSKOG REGIONALIZMA

Za razumijevanje povijesnog konteksta odnosa nacionalnog i regionalnog identiteta tranzicijskog razdoblja 1990-ih godina važno je osvrnuti se na pojedine aspekte istarskog povijesnog naslijeđa 19. i 20. stoljeća. Pritom, mora se uzeti u obzir i osjetno povećanje broja žitelja Istre u razdoblju od 1981. – 1991. godine koje se izjašnjavalo po regionalnoj osnovi; broj Istrana ili Istrijana povećao se u tom razdoblju s 3.619 na 37.027 osoba pa je njihov udio u ukupnom stanovništvu

²⁵⁶ Npr. pravo samoodređenja naroda (nacija) smatra se u dijelu pravne i politološke literature *prirodnim pravom*, iako takvo shvaćanje ima stanovitih interpretativnih problema; primjerice, ukoliko je nacija vještačka („neprirodna“) konstrukcija onda je upitna i „prirodnost“ nacionalnog samoodređenja. Ugledni pravni stručnjak Fernando Tesón ustvrdio je da ni jedna postavka međunarodnog prava nije više zbnjujuća, nekoherentna i nezadovoljavajuća poput samoodređenja. – Tesón, *A Philosophy of International Law*, str. 130. Prema Mälksoo, Justice, Order and Anarchy, str. 75–79.

²⁵⁷ Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*.

povećan s 1,92 % na 18,12 %.²⁵⁸ Novostečena mogućnost pluralne političke artikulacije pokrenula je lavinu potisnutih pitanja i kritički diskurs prema bližoj i daljnjoj prošlosti: „I u svijetu u malom poput Istre, neprijepornome multikulturalnome prostoru i osebjunome *habitatu* suživota, mnogi su nositelji vlasti – u prvome redu zatornički fašizam i komunistički totalitarizam – desetljećima nametali nedemokratske *stereotipe* i tvrdi ideološki *cliché* koji nije mogao *koegzistirati* – *kohabitarati* s drukčijim pogledima na svijet.“²⁵⁹ Tijekom 20. stoljeća model nacionalne države imao je dramatične posljedice za stanovništvo Istre izloženo učincima svjetskih ratova i totalitarnih i autoritarnih ideologija fašizma i komunizma. Dakako, iz tih razloga, povijest Istre nije lišena traumatičnog naslijeđa (ne)prevladane prošlosti koja je obilježila i još uvijek obilježava i suvremeno hrvatsko društvo.²⁶⁰ U tom smislu povijest prostora vjekovnog dodira različitosti podjednako je zanimljiva kao paradigma njihova prožimanja i osebjune harmonije kao i sukoba. Od polovice 19. stoljeća sve su izraženije tendencije sukobljavanja oko klasnog te posebice nacionalnog pitanja. Nacionalizam se pritom, kao što primjećuje François Fejtó, nametnuo kao povijesno relevantnija inačica koja je kroz „sveti egoizam nacija“ promovirala ideal nacionalnog oslobađanja i narodnog jedinstva; utjelovljen u težnji suverenoj nacionalnoj državi u 20. stoljeću nacionalizam iskazuje svoju „ambivalentnu narav“, postaje težnja pravednijoj i homogenijoj zajednici, ali i „destabilizirajući politički princip i jedan od izvora velikih sukoba – dva svjetska rata koji su za posljedicu imali slabljenje cijelog kontinenta;“²⁶¹ na poslovično trusnom tlu južnoslavenskog prostora (kao i drugdje) genocid se ne jednom prometnuo u, kako je to izrazio Philip Gourevitch, „vježbu u izgradnji zajedništva.“²⁶²

Odnosi koji su se u Istri počeli razvijati između Talijana s jedne i Hrvata i Slovenaca s druge strane još potkraj 19. stoljeća, pretvarali su se postupno u težak

258 „Iskazivanje regionalne pripadnosti kao jedan od oblika neizjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti u Hrvatskoj je prvi put statistički registrirano prilikom popisa stanovništva 1981. godine. Međutim, tada je ta skupina obuhvaćala samo 0,91 % od ukupnog stanovništva Hrvatske. Do 1991. godine skupina narodnosno neopredijeljenog stanovništva porasla je na nešto više od 45.000 osoba, što je 0,95 % od ukupnog stanovništva Hrvatske. Uzevši u cjelini, zanemariva je pojava i rast skupine stanovništva koja se distancira od nacionalnog izjašnjavanja. Tu, međutim, valja reći da od ukupnog broja osoba koje iskazuju regionalnu umjesto nacionalne pripadnosti 81,4 % otpada na hrvatsku Istru. U takvoj situaciji, a uzimajući u obzir udio te skupine u ukupnom stanovništvu hrvatske Istre, tako manifestirana pojava „regionalizma“ zaslužuje posebnu pažnju. U hrvatskoj Istri broj osoba koje se nisu željele narodnosno opredijeliti te su iskazale regionalnu pripadnost u razdoblju od 1981. do 1991. godine povećao se s 3.619 na 37.027 osoba, pa je njihov udio u ukupnom stanovništvu povećan s 1,92 % na 18,12 %.“ – Žuljić, *Hrvatska Istra*, str. 101–102.

259 Trogrlić, *Katolički pokret u Istri 1895. – 1914.*, str. 9.

260 O tome vidi Dukovski, *Fenomenologija fašizma i antifašizma u Istri*, str. 85–108; Crnković, *Istra – Područje genocida i egzodusa 1918. – 1955.*, str. 147–158.

261 Fejtó, *Bog, čovjek i njegov đavao*, str. 187.

262 Svendsen, *Filozofija zla*, str. 121.

sukob; prema jednom relevantnom shvaćanju u razdoblju neposredno nakon Drugoga svjetskog rata „nacionalističko tumačenje postanka i razvitka narodne borbe u Istri bilo je više sposobno da zamuti pojmove nego da ih razbistri, napose zato, što se ono izražavalo u naročitoj atmosferi osjetljivosti, sumnje i straha.“²⁶³ U tom kontekstu može se razmatrati i geneza odnosa fragilnog istarskog regionalizma naspram geopolitičkih mijena 20. stoljeća zasnovanih na afirmaciji nacionalizma kao „snažnijoj, dinamičnijoj i dugoročno gledajući subverzivnijoj“ pojavi od nadnacionalne klasne ideologije komunizma. Problemi proizašli iz takve konstelacije odnosa iskazali su brojne kontroverze; tako se, primjerice, nakon Prvoga svjetskog rata na ratne gubitke vojnika s područja istarske Markgrofovije (bojišnica na Soči)²⁶⁴ u Jugoslaviji, podjednako kao i u Italiji, gledalo kao na „gubitke neprijateljske vojske“.²⁶⁵ Iako je prema suvremenim tumačenjima u Prvom svjetskom ratu „strah od Talijana bio motivirajući za (uključujući istarske, op.a.) Hrvate i Slovence“ te je „rat za vlastiti dom osigurao postojanost sočanskog fronta“, postoje i zapisi koji naglašavaju regionalnu pripadnost i konfuziju nacionalnim sukobima, posebice jezično srodnih naroda.²⁶⁶ O tome svjedoči zanimljiv prilog pazinskog istarskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda iz 1953. (što ujedno ukazuje na kontinuitet preokupacije regionalizmom i u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata) u kome se bilježi zapis istarskog vojnika iz 1917.: „– Ima li tu koji naš čovjek Hrvat? Odazva mi se postariji čovjek: – Ja vas razumen... – Odakle si? – Iz Žminja... – Ti si Istranin, Hrvat... – Da gospod, Slovinac, razumen Vas... Sirota čovjek, ne zna što je. Naš je. Naša raja, naš helot. U lutanju za ovoga rata iskvario je svoju čakavštinu u vojničkim logorima između Čeha, Poljaka, zarobljenih Rusa i Srba, koji – kako on veli – govore *tvrd*o hrvatski. On mi sve to pomalo priča i veselo nadodaje, kako ih sve polako razumije, a najbolje Srbe ča tvrdo hrvatski govore, a mene još i bolje“ (*Moj Božić*, Rikard Katalinić Jeretov, 1917.).²⁶⁷ Iskustvo istarske zavičajnosti i regionalizma ugrađeno je u veoma različite modalitete rekonstrukcije hrvatske prošlosti te predstavlja relevantan pokazatelj značaja razumijevanja identitetskih problema južnoslavenskih povijesti. Jedna od najzanimljivijih ličnosti hrvatskog i jugoslavenskog prostora, Istranin Ante Ciliga, u svojim je djelima izvanredno slojevito i historiografski vjerodostojno opisao različite pojave i kontroverzne situacije iz burne hrvatske i svjetske povijesti; u njima je kao važan činitelj tumačenja silnica društvene kohezije (oblike zajedništva) uz solidarnost,

263 Rojnić, Nacionalno pitanje u Istri 1848-9, str. 78.

264 Markgrofija Istra bila je ustrojbeno jedinica austrijske krunovine koja je uz sadašnju Istarsku županiju obuhvaćala i Primorsko-goransku županiju zapadno od Rijeke te otok Krk i Cresko-lošinjski arhipelag. Fronta na rijeci Soči formira se nakon ulaska Italije u rat u ljeto 1915. godine.

265 Orbanić, Crnković, *Markgrofovija Istra u Velikom ratu*, proslav.

266 Ibidem.

267 *Istarska danica – Koledar za prostu godinu 1953.*, str. 71.

ideološku bliskost, socijalni i kulturni identitet, u različitim vidovima zastupljena i „regionalna povezanost“, pri čemu je stanovitu ulogu svakako imalo i Ciligino istarsko zavičajno iskustvo.²⁶⁸

Po stupanju na snagu Rappalskog sporazuma između Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1920. g.), teritorij bivšeg austrijskog primorja postaje provincija Julijska Venecija (prema nazivu šire geografske regije), a u njezinom sklopu je uz još tri kotara pozicionirana i Istra. Pojavom fašizma dolazi do dugotrajnijeg razdoblja diskriminacije i opresije koju je nad slavenskim življem provodila talijanska država i fašistički režim sve do kapitulacije Italije 8. rujna 1943. nakon čega se hrvatsko i slovensko stanovništvo Istre predvođeno političkim aktivistima Narodnooslobodilačkog pokreta podiže na masovni „nacionalni i antifašistički“ ustanak.²⁶⁹ Nakon „revolucionarno državno-pravnog čina“ (Hodimir Sirotković) - novouspostavljenog organa vlasti Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Istru (NOO) kojim je u Pazinu (13. rujna 1943. g.) proglašen prestanak talijanskog suvereniteta te sjedinjenje Istre s „maticom“ Hrvatskom, uslijedilo je kontroverzno razdoblje „obračuna s narodnim neprijateljima“ te masovno iseljavanje talijanske populacije.²⁷⁰ Stradanje slavenskog, a potom i talijanskog stanovništva rezultiralo je pojavom memorijalnog i historiografskog naslijeđa u kome se pojavljuju „različiti, umnogome i konfliktni i konkurentski narativi nastali (...) iz istog onog povijesnog niza događaja“ iz kojih je „svaka strana izgradila svoju funkcionalnu historiju, komemoracijske prakse, legitimacijske ideologije“, a „dva različita memohistorijska diskursa“ pojavljuju se kao manifestacije „različitih politika identiteta.“²⁷¹

Individualne i kolektivne tragedije, pak, proizašle iz represije fašističkog, a potom i pobjedničkog partizanskog i komunističkog²⁷² ratnog i poratnog razdoblja, odrazile su se i na tranzicijski period istarske regije 1990-ih godina. Međutim, 25 godina nakon državnog osamostaljenja Hrvatske, u Istri se, za razliku od većeg dijela države, paradigma *prošlosti kao stalno prisutne sadašnjosti* (u vidu sukoba „ustaša“ i „partizana-komunista“) nije uspjela nametnuti kao prevladavajući politički diskurs.²⁷³ Štoviše, posebnost tranzicijske Istre može se

268 Bizaran primjer regionalnog (zavičajnog) povezivanja je Ciligino zapažanje o odnosu pojedinih uznika i stražara, Ličana, u ustaškom logoru Jasenovac tijekom Drugog svjetskog rata: „Socijalna, a još više regionalna povezanost i solidarnost dolazila je /.../ nevjerojatno do izražaja. U Jasenovcu sam kasnije to isto primjetio kod Hercegovaca i Dalmatinaca.“ – Ciliga, *Sam kroz Europu u ratu*, str. 171.

269 Dukovski, *Fašizam u Istri*, str. 9. Masovni ustanak reafirmirao je narodni otpor slavenske populacije asimilacijskoj politici fašizma koji se iskazao još 1921. u Proštinskoj buni i pobuni labinskih rudara.

270 Dukovski, *Egzodus talijanskog stanovništva iz Istre 1945. – 1956.*, str. 663–667.

271 Dota, *Zaračeno poraće*, str. 118.

272 Autor ne zagovara izjednačavanje totalitarizma i autoritarnosti fašizma i komunizma; ta složena tema zahtijeva posebnu raspravu koja nije predmetom ovoga rada.

273 Filozof Žarko Puhovski s pravom je izjavio kako se u Hrvatskoj svaka politička rasprava ubrzo svede na sukob „ustaša“ i „partizana“.

pratiti kroz sposobnost prevladavanja ili barem amortizacije narativa generiranih iz konfliktnih situacija istarske prošlosti 20. stoljeća. Pritom se dominantnim činiteljem mogu smatrati pojedine značajke njezine regionalne kulturne posebnosti. Istra nije samo područje u kome vlada "rascjep među različitim narodima"; tako se, primjerice, predodžba dvaju latentno suprotstavljenih svjetova i kultura poput "ruralno-hrvatske i gradsko talijanske" zajednice (D. Rakovac), postupno nadsvođuje slikom Istre koja se kroz antropološke i kulturne osobine oblikuje kao društvena cjelina zasnovana na identitetu kulturnog istrijanstva. Povjesničari Darko Dukovski i Franko Dota na osnovu takvih zapažanja iznose zanimljivo mišljenje kako je sposobnost prevladavanja unutrašnjih trauma koje su potresale istarski poluotok u nacionalnim sukobima dovela do afirmacije regionalne svijesti u kojoj nacionalna samosvijest koegzistira s identitetom kulturnog istrijanstva; afirmacijom tog aspekta višestrukog identiteta „bivaju izbrisane kategorije ‚Talijan‘ ili ‚Hrvat‘ i zamijenjene na nekim mjestima općom kategorijom ‚čovjek‘, a na drugima specifičnom (više u antropološkom, a manje u političkom smislu) kategorijom ‚Istrijan‘“.²⁷⁴

Na taj način afirmirana je teza o odnosu dvije suprotne paradigme „prirodnog“ zajedništva koje se propituje u povijesno-kulturnom sklopu višenacionalnih i multikulturalnih zajednica u tranzicijskim razdobljima: je li relevantnije načelo, primjenjivo i na odnose među nacijama kao „konstruiranim zajednicama“ – *bellum omnium contra omnes* (Th. Hobbes), ili pak princip ostvarivanja slobode kroz „prirodnije“ oblike zajedništva poput zavičajno-regionalne pripadnosti (kao intimnije identitetske kategorije – W. Lipp tumači regionalizam kao „povratak intimnosti ‚tla‘“)? Prividni povijesni paradoks dvaju antagonističkih generičkih svojstava čovjeka – kao bića koje istodobno (prirodno) teži egoističnoj afirmaciji pojedinačnog interesa/identiteta (nauštrb drugoga), kao i, s druge strane, harmoniji zajednice, afirmirao se na povijesno zanimljiv način i – ne bez kontroverzi – u razdoblju kompleksnih povijesnih okolnosti hrvatskog državnog osamostaljenja. Pritom, regionalizam, začet kao ideja političkog pokreta u Istri još ljeti 1989. g. (službeno utemeljen kao Istarski demokratski sabor 14. 2. 1990. g.), pozicionirao se kao jedna od najvažnijih alternativa nacionalnim homogenizacijama koje su obilježile raspad jugoslavenske države i afirmaciju nacionalnih država.

²⁷⁴ Dota, *Zaraćeno poraće*, str. 96.

POJAVA POLITIČKOG PLURALIZMA I PROBLEMI ARTIKULACIJE REGIONALIZMA U HRVATSKOJ

Kao ishodište novih promišljanja problematike odnosa prema značenju i ulozi regije te njezinu odnosu prema državi u razdoblju političkih, socijalnih te posebice geopolitičkih promjena u Hrvatskoj u tranzicijskom razdoblju 1990-ih godina, može se naznačiti pojava političkog pluralizma i održavanje prvih višestranačkih izbora 1990. godine.²⁷⁵ Iako tema regionalizma „nije dominirala izbornim programima političkih stranaka“, „način preuređenja države“ – tada još Jugoslavije – bio je sastavnicom kojom je obuhvaćena i ta problematika. Većina važnih pitanja koja su se odnosila na potrebu artikulacije gospodarskih, socijalnih, upravno-administrativnih pa tako i regionalnih pitanja bila su naprosto zasjenjena nacionalnim temama s obzirom na tadašnje političke prilike u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Događaji inicirani u Srbiji krajem osamdesetih godina, tzv. antibirokratska revolucija i „homogenizacija srpskog naroda“, manifestirali su se općom pojavom jačanja jugoslavenskih nacionalizama i izrazitom tendencijom nacionalnih homogenizacija, koja nije zaobišla ni Istru.²⁷⁶ I prije uvođenja političkog pluralizma u Hrvatskoj, slijedom tih pojava već se 1989. godine pojavljuju jasno artikulirani zahtjevi za autonomijom područja u kojima apsolutnu ili relativnu većinu čini srpska populacija. Ti će autonomaški zahtjevi početkom devedesetih godina poprimiti jasno obilježje prijelaznog razdoblja do konačnog cilja legitimiranja secesije i amputacije dijelova hrvatskih teritorija te njihova uključivanja u neku novu geopolitičku formaciju koja je odgovarala težnji objedinjavanja svih Srba s područja, tada već bivše, Jugoslavije u jednu novu državu velikosrpskog obilježja.

Iz spomenutih razloga na prvim se višestranačkim izborima u Hrvatskoj pitanje regionalizma razmatralo na dvije osnovne razine. Prva se odnosila na unutrašnje promjene u Hrvatskoj slijedom uvođenja političkog pluralizma te, posljedično, mogućnosti izravne političke artikulacije partikularnih, dakle i regionalnih interesa. Drugi aspekt regionalizma, kako je to formulirao Dejan Jović, apostrofirao je „temeljno pitanje: hoće li Hrvatska postati državom, sa

275 Prvi parlamentarni višestranački izbori u Hrvatskoj održani su 27. travnja (prvi krug) i 6. svibnja 1990. (drugi krug), nakon što je 5. veljače 1990. tadašnji Republički sekretarijat za upravu i pravosuđe SR Hrvatske izdao predstavnicima osam stranaka rješenja o registraciji, čime je formalno obznanjen politički pluralizam u Hrvatskoj. Izbori su provedeni za zastupnike u Hrvatskom saboru Socijalističke Republike Hrvatske, tada još uvijek u sastavu SFRJ. Na izborima je pobijedila stranka Hrvatska demokratska zajednica predvođena dr. Franjom Tuđmanom.

276 Tako vođa istarske rock skupine *Gustafi* navodi: „Hrvati nisu nikada bili veći Hrvati, kao što Slovenci, zadnjih pet godina, nisu bili veći Slovenci. I Istrani nisu bili veći Istrani nego u posljednjih pet godina. Kad bih htio, lako bi ljude potpalio, tako da bi poludjeli načisto. Na koncertu dvaput povičem Istra i dignem ruke /.../ To pali kod ljudi. Svih.“ – Ugrin, Žerdin, Istra moja dežela, str. 28.

svim obilježjima državnosti, hoće li biti konstitutivna i jednakopravna jedinica jugoslavenske federacije (samo s nominalnim suverenitetom), ili će postati tek regija unutar (nominalno federativne) države“; „Jovićeva dilema“ iz 1990. „da li je Hrvatska regija ili država“ – postavka o kojoj bi se moglo raspravljati – otklonjena je izbornim rezultatima koji su jasno ukazali na državotvorno opredjeljenje većine stranaka, dakako i pobjedničkog HDZ-a; riječima samoga Jovića, pomak od „Hrvatske regije“ prema „Hrvatskoj državi“ već na „formalnoj razini“ uskoro se očitovao njezinim položajem u međunarodnoj zajednici; Hrvatska ubrzo nakon državnog osamostaljenja od „članice skupine regija ‚Alpe-Jadran‘ postaje članicom Ujedinjenih naroda.“²⁷⁷

Kao mnogo kompleksnije i, dugoročno gledajući, značajnije pitanje redefinicije uloge regionalizma u uvjetima pojave pluralizma, a zatim i samostalne države, nametnuo se odnos regije i regionalizma u odnosu na samu državu. Na spomenutim prvim višestranačkim izborima pojavljuju se nekoliko osnovnih paradigmi toga odnosa. O afirmaciji regionalizma kao pozitivne vrijednosti izjasnilo se šest novoosnovanih političkih stranaka. Tako se, primjerice, Socijaldemokratska stranka Hrvatske zalagala za „ravnomjerniji regionalni razvoj i za racionalnu privrednu pomoć nerazvijenim područjima (što se posebno odnosilo na otoke i pojedina nerazvijena ruralna područja); pojam regionalizma se dakle povezuje s problematikom (ne)razvijenosti.“ SKH – Stranka demokratskih promjena u svome izbornom programu pak ističe kako „lokalna samouprava osigurava utjecaj građana na rješavanje konkretnih problema“ što podrazumijeva i „uravnoteženi regionalni razvoj;“ pritom je naglašena kompatibilnost Hrvatske koju je „oduvijek oblikovao kulturni regionalizam“, i afirmacija regionalnog pluralizma u kulturnom smislu kao „bitne odrednice Evrope“, odnosno analogija „Evropa regija i „Hrvatska regija“ kao aspekti „multikulturalne integracije“ Europe. Za razliku od SKH-SDP koji u interpretaciji regionalizma težište stavlja na kulturnu autonomiju, Hrvatska seljačka stranka u prvi je plan pozicionirala ekonomska i upravna pitanja. Interes regije prije svega je fokusiran na programe malih mjesta, mjesnih zajednica te posebice ruralnih područja hrvatskih teritorija „koji su potpuno zapostavljeni, zanemareni i odbačeni“. Prema takvim postavkama „politički bi sustav morao biti policentričan“. U HSS-u su se pritom pozivali na stavove Stjepana Radića čije je temeljno polazište bilo da „mala sredina postane nosilac vlasti“ dok je Republika „samo koordinator, povezivatelj djelatnosti pojedinih malih sredina.“²⁷⁸

Kao druga paradigma, izrazito divergentnog predznaka, može se istaknuti programska orijentacija u kojoj se, kao što je to primjerice slučaj Koalicije

277 Jović, Regionalne političke stranke, str. 179.

278 Citati preuzeti iz Đurić, Munjin, Španović, *Stranke u Hrvatskoj*, str. 139, 210, 224, 237.

narodnog sporazuma, KNS (čl. 5.), navodi: „Odlučni smo protivnici stvaranja posebnih autonomnih područja u Hrvatskoj kao i pokušaja ugrožavanja teritorijalnog integriteta Hrvatske“, a predsjednica stranke dr. Savka Dabčević-Kučar na glavnom predizbornom skupu inzistirala je na „integralnoj i nedjeljivoj“ Hrvatskoj.²⁷⁹ Ovaj stav bio je svojom nedorečenošću jedno od budućih ishodišta kontroverznog odnosa prema regionalizmu, koji nije zaobišao ni hrvatske liberale; opća pozicija negiranja autonomaštva bila je prije svega motivirana strahom od dovođenja u pitanje pojedinih hrvatskih povijesnih regija, poput Like i Korduna (što je, dakako, povezano uz autonomaške intencije krajiških Srba koji kao osnovu teritorijalne organizacije uzimaju etnocentrične pozicije); istodobno, takvo polazište je svojim općim stajalištem prema „autonomnim zahtjevima“ implicitno dovodilo u pitanje i regionalizam kao moguće ishodište autonomaštva (*de facto* svaku autonomiju). Takvo nespretno artikulirano shvaćanje bilo je, dakle, prije svega usmjereno protiv opasnosti autonomaških i potencijalno secesionističkih tendencija područja koja su se mogla redefinirati u odnosu na povijesne regije ili ih u cijelosti negirati namećući novi, prije svega etnički kriterij organizacije na određenom teritoriju.

Dakako, KNS se, kao i neke druge političke stranke liberalnog predznaka (npr. Hrvatsko socijalno liberalna stranka), referirao prema pozicijama Srpske demokratske stranke (SDS), koja je, kao jedna od pet manjinskih stranaka, sudionica izbora 1990., svojim autonomaštvom dovodila u pitanje integritet Hrvatske eksplicitno odbacujući i dotadašnju regionalnu podjelu uz obrazloženje kako „ne odgovara modernim principima zajedničkog življenja, a pogotovo ne i historijskim interesima srpskoga naroda“. U svojim osnovnim načelima SDS konstatira: „Historijski su formirane krajine koje su nekada nosile precizne oznake i imena. Sada su te krajine regionalnom podjelom prekomponirane. Zalagat ćemo se za administrativnu podjelu područja na kojem živi srpski narod“. Kako primjećuje Dejan Jović iz tadašnje jugoslavenske perspektive „u načelima te stranke od početka se nalazi kontradikcija: s jedne strane inzistira se na teritorijalnim autonomijama, ukoliko to stanovništvo na teritorijama sa posebnim etničkim sastavom ili kulturno-historijskim identitetom referendumom odluči, a na drugoj strani (govoreći o Kosovu) kaže da „ovako uspostavljane pokrajine sa nakaradnim projektima postaju remetilački faktor države koje ih imaju“.²⁸⁰ Slične nedosljednosti i veoma različite interpretacije iskazale su se u pitanjima definicije države i njezinih sastavnih dijelova (federacija/konfederacija), pravu samoodređenja naroda i sl. Pokušaj uspostave autonomije Srba u Hrvatskoj na izborima 1989. godine, zatim proglašenje tzv. Republike srpske krajine s ciljem

---

279 Jović, Regionalne političke stranke, str. 180.

280 Ibidem, str. 181.

secesije i objedinjavanja „svih srpskih etničkih područja“ u jednu državu, sve do posljednjeg pokušaja realizacije autonomnog statusa Srba u Hrvatskoj tzv. planom Z-4 (Zagreb four talks) 1995. godine bili su realan okvir koji je u bitnom odredio i odnos osamostaljene hrvatske države, odnosno njezine vlasti, prema problematici regije i regionalizma.²⁸¹

ISTARSKI DEMOKRATSKI FORUM I HRVATSKA DRŽAVNA POLITIKA POČETKOM 1990-IH

S obzirom na navedene okolnosti na izborima 1990. godine samo su dvije političke stranke istaknule regionalne programe: Istarski demokratski sabor i Stranka nezavisne demokracije iz Rijeke. Za osebujan razvoj poimanja regionalizma u Hrvatskoj odsudna je bila geneza artikulacije regije u Istri. Jedna od središnjih figura istarskog regionalizma, Ivan Pauletta,²⁸² istaknuo je kao politički cilj političkog djelovanja redefiniciju položaja Istre, istaknuvši pritom zahtjev za autonomnim statusom istarske regije.²⁸³ Prema Pauletti, Istra je trebala ishoditi „status jedne međurepubličke, odnosno međudržavne regije koja bi bila poveznica između Jugoslavije i Italije.“²⁸⁴ Potaknut sličnom regionalnom inicijativom u Dalmaciji, gdje je predstavljena „nova stranka *Dalmatinske akcije* ispod hrvatske, jugoslovenske i evropske zastave,²⁸⁵ Pauletta se u ime *Istarskog demokratskog sabora* obratio „vladama Hrvatske, Slovenije i Jugoslavije, Parlamentu evropskih regija u Strazburu i generalnom sekretaru Ujedinjenih

281 Bing, 'Balkanski' i 'zapadni' makijavelizam. str. 485–507.

282 Ivan Pauletta, inženjer iz Premanture, bio je jedan od osnivača i prvi predsjednik *Istarskog demokratskog sabora*.

283 U svojoj argumentaciji Pauletta se poziva na povijesnu zasnovanost opravdanosti zahtjeva za regionalnom autonomijom (slično historicističkim argumentima Franje Tuđmana, u slučaju Tuđmana dakako, u prilog dokazivanja povijesnih prava hrvatske nacije): „U svojoj historiji Istra je bila u sastavu Venecije, Austro-Ugarske i Italije. Od vremena Napoleona, pa i ranije, sve do kraja Drugog svjetskog rata, uvijek je imala autonomiju na svom cjelokupnom prostoru /.../ Sloveni koji su tu došli sreli su se sa Latinima i Germanima. Stvorili su zajedničku simbiozu življenja. Imali smo tu sreću da se nađemo u tri kulturna i etnička oceana. Iz te simbioze stvorena je autohtonost Istre, ali je ona u novim uslovima poništava.“ Intervju Rajka Đurđevića s Ivanom Paulettom; Pauletta, Zašto tražimo autonomiju, str. 24.

284 Pauletta, Zašto tražimo autonomiju, str. 24.

285 Dalmatinska akcija (DA) osnovana je u Splitu u jesen 1990. godine. Prvi predsjednik bio je splitski novinar i književnik Đermano Ćićo Senjanović, a kasnije ga zamjenjuje sociologinja Mira Ljubić-Lorger. U svojem programu stranka se zalagala za regionalno preuređenje Hrvatske, odnosno stvaranje Dalmacije kao posebne upravne jedinice koja će dijeliti ovlasti sa središnjom vlasti u Zagrebu. 1992. godine Dalmatinska akcija na zajedničkoj listi s regionalnim strankama Istarski demokratski sabor i Riječkim demokratskim savezom ulazi u Sabor. DA je kontinuirano napadana kao protuhrvatska i separatistička stranka. U rujnu 1993. njezino je sjedište u Splitu razneseno bombom, a članovi rukovodstva nakratko pritivoreni pod optužbom da su sami inscenirali taj napad. O tome vidi Rogošić, Epilog DA.

nacija:“ „Zahtjevamo od vlade vrhovništva republika Hrvatske i Slovenije da ni na koji način i ni pod kojim opravdanjem ne upliću građane Istre i njenih otoka u međunacionalne sukobe na teritoriju Hrvatske, Slovenije i Jugoslavije (koji bi mogli dovesti do ugrožavanja ljudskih života i materijalnih dobara na teritoriju i s teritorija Istre i otoka).“²⁸⁶

Pauletin istup predstavljao je jedno od niza promišljanja *regionalizma* u tadašnjim okolnostima „ubrzane povijesti“. Turbulentna zbivanja povezana uz raspad jugoslavenske države i prateće tendencije državnog osamostaljenja njezinih sastavnica, (re)afirmirali su povijesne dileme divizije složenih geopolitičkih entiteta promatranih iz perspektive različitog poimanja (državne) zajednice. Odnos „samoodređenja Hrvatske“ prema „Beogradu“ može se u tom kontekstu promatrati kroz svojevrsnu analogiju samoodređujućeg odnosa „regije“ prema „Zagrebu“ (općenito kao odnos sastavnog dijela neke formacije prema centru). Ovo složeno pitanje, koje je artikulirano u političkom imaginariju IDS-a kao relevantan politički stav dijela žitelja istarske regije – „raspete i podjeljene /.../ između kroatocentrizma i otcepljenja Slovenije“ – manifestiralo je novu povijesnu epizodu preispitivanja problema koji prate raspade/konstituiranje nacionalne države (koji su karakterizirali nacionalno-integracijske procese i državotvorne aspiracije hrvatskog i drugih naroda u „regiji“ u 19. i 20. stoljeću). U svojoj Programskoj deklaraciji „IDS kao svoj cilj definira ‚percepciju i obnovu pozitivnih tradicija parlamentarne demokracije na prostoru Istre i njenih otoka, kao i poticanje svih posebnosti tog prostora kao regionalnog entiteta, čije su osobitosti u posebnom etničkom sastavu i posebnostima gospodarstva i kulture. IDS ističe ‚načelo zavičajnosti, (iz povijesnih razloga) određuje se protiv nacionalnog distingviranja u Istri, za vjerske slobode u sekulariziranoj državi, za dvojezičnost kao princip komuniciranja te za posebno gospodarsko napredovanje Istre“ i sl.“²⁸⁷

Iako je na izborima 1990. godine u Istri pobijedila stranka Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena, već na parlamentarnim izborima u kolovozu 1992. dolazi do radikalne promjene. Na tim je izborima Istarski demokratski sabor (IDS) ušao u izborni savez s Dalmatinskom akcijom i Riječkim demokratskim savezom te s kasnije pridruženom Ligom za grad Osijek.²⁸⁸ Tri regionalne stranke povezalo je suprotstavljanje centru i zahtjevi za samostalnijim razvojem Istre, Rijeke i Dalmacije u odnosu na ostale dijelove Hrvatske. Regionalne stranke isticale su kako su za očuvanje kulturnih posebnosti svojih regija (u Istri prije svega za poseban oblik *convivenze*, odnosno multikulturalnog odnosa Hrvata i pripadnika manjina), a u Dalmaciji za iskorištavanje geografskih

²⁸⁶ Ibidem.

²⁸⁷ Jović, Regionalne političke stranke, str. 181.

²⁸⁸ Ovakvo povezivanje tri regionalne stranke rezultiralo je prelaskom praga od tri posto koje je prema tadašnjem izbornom zakonu bilo dostatno za ulazak u parlament.

i kulturnih pogodnosti tog kraja u odnosu na druge. Za novouspostavljenu hrvatsku vlast u Zagrebu najveći problem, uz srpski separatizam, bio je dobro organizirani istarski regionalizam.

U svojim programskim osnovama IDS ističe težnju uspostavi statusa Istre kao „međudržavne regije i multietničke jedinice bez dovođenja u pitanje državno suvereniteta susjednih država“.²⁸⁹ Takvi zahtjevi legitimirani su pozivanjem na ekonomsko samoodređenje, posebice proklamiranom užom suradnjom Euro-regija u razvoju turizma i efikasnijem provođenju privatizacije. Vlast u Zagrebu smatrala je takve smjernice regionalne politike apsolutno neprihvatljivim modelom; pritom, nastojala je diskreditirati IDS optužujući njegove istaknute članove da su „u službi talijanskih separatista“ pa čak i da djeluju kao „srpski agenti.“²⁹⁰ Vodstvo IDS-a odbacivalo je takve optužbe negirajući bilo kakvu primisao o separatizmu. Kao cilj IDS-ove politike istaknut je neki vid *home rule* autonomije u kojoj bi tripartitno sudjelovale, pružale podršku, vlade Hrvatske, Slovenije i Italije (intergovernmental-autonomy). HDZ-ova vlast optuživana je pak za „pretjerani nacionalizam i etnocentričnost“; pritom je isticano kako „režimsko naglašavanje nacionalnog treba poslužiti potkopavanju delikatnog multi-etničkog karaktera istarske regije.“ Premda tradicionalno otvorena prema migracijama, Istra je, prema ocjenama lokalnih političara, upravo zbog iznimne etničke slojevitosti bila osjetljiva na pojavu etnocentrično orijentiranih migracijskih skupina hrvatskog (ili bilo kojeg drugog) predznaka, s obzirom na ratne okolnosti u sklopu kojih je u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini provođeno „etničko čišćenje“ s ciljem stvaranja etnički homogenog prostora.

Ideja nacionalne homogenizacije, nametnuta kao dominantna paradigma razrješavanja nacionalnih sučeljavanja na (post)jugoslavenskom prostoru, poticala je različite demografske kombinacije koje su ubrzo poprimile jasna obilježja otvorenog „etničkog inženjeringa“.²⁹¹ I prije izbijanja ratova u Hrvatskoj (1991.) i Bosni i Hercegovini (1992.) te realne potrebe zbrinjavanja izbjeglica i prognanika, u hrvatskoj javnosti pojavljuju se ideje ojačavanja hrvatskog nacionalnog korpusa povratkom tzv. dijaspore, hrvatskih iseljenika, radnika na privremenom radu u inozemstvu, ali i preseljenja pripadnika manjinskih hrvatskih populacija iz susjednih zemalja u matičnu zemlju (koja od siječnja 1992. i službeno postaje nezavisnom državom). Pitanje „nacionalne ravnoteže“ bilo je bitnom sastavnicom HDZ-ove ideologije.²⁹² U inauguralnom govoru 1990. godine Franjo Tuđman upozorio je na višedesetljetno zanemarivanje komunističkih vlasti trenda iseljavanja Hrvata te je istaknuo potrebu demografskog jačanja hrvatskog

---

289 Bugajski, *Ethnic Politics in Eastern Europe*, str. 65.

290 Ibidem.

291 Banac, *The politics of national homogeneity*, str. 30.

292 Bugajski, *Ethnic Politics in Eastern Europe*, str. 57.

korpusa. U tom kontekstu iskazao je interes za razgovore s rumunjskom vladom o preseljenju više od 20.000 tamošnjih Hrvata u Istru. Takva razmišljanja dovodila su do ocjena kako je riječ o promišljenoj politici koja je ciljano išla za „pomicanjem demografske ravnoteže u jednom etnički miješanom prostoru.“²⁹³ Na te tendencije nadovezat će se ideja o razmjeni stanovništva oko koje su se u Ženevi 1992. sporazumjeli hrvatski predsjednik Franjo Tuđman i predsjednik SR Jugoslavije Dobrica Ćosić.²⁹⁴

Jedan od prijepora koji se učestalo pojavljivao u sučeljavanju istarskih i dijela hrvatskih političara odnosio se na različito vrednovanje antifaašizma i povijesnog značenja Josipa Broza Tita. Zanimljivo je, pritom, da se u Istri (i šire) veoma često rabljen argument o zaslugama antifaašizma i Tita za pripojenje (hrvatske) Istre hrvatskom nacionalnom korpusu (zapravo pripojenja „slavenske“ Istre Jugoslaviji, Hrvatskoj i Sloveniji)²⁹⁵ pojavljuje usporedno sa zapažanjima kako je Tito stvorio umjetnu podjelu istarske regije između Hrvatske i Slovenije s ciljem „ostvarivanja slavenske dominacije nad pripadnicima drugih naroda.“²⁹⁶ Dakako, ovi se primjeri shvaćanja odnosa nacije i višenacionalnih entiteta (nacionalno i regionalno koncipiranog teritorija) ne mogu generalizirati, već, prije svega, ukazuju na zastupljenost širokog spektra razmišljanja o problemima identiteta i mogućim posljedicama ideoloških manipulacija koje su se u pravilu pojavljivale u vremenima velikih previranja.

Do pune afirmacije istarskog regionalizma dolazi nakon bitno promijenjenih političkih okolnosti 1991. i početkom 1992. godine. Ono što se u međuvremenu dogodilo bili su izbijanje rata i faktična okupacija gotovo trećine hrvatskog teritorija te geopolitičke promjene – državno osamostaljenje i međunarodno priznanje Hrvatske. Istra, kao i ostali neokupirani dijelovi države, prima veliki broj izbjeglica i prognanika iz Hrvatske, a potom i BiH.²⁹⁷ Kao zanimljivost valja istaknuti kako je unatoč regionalne orijentacije, najveći odaziv na mobilizaciju u obrani Hrvatske bio upravo u hrvatskoj Istri. Međutim, nakon okončavanja neposredne ratne opasnosti (dolazak postrojbi UN-a na ratom zahvaćena područja), u Istri se sve više postavlja i pitanje političke artikulacije posebnog istarskog, regionalnog interesa. Jačanje istarskog regionalizma, kao i pojava sličnih tendencija u Dalmaciji i Kvarneru, naišlo je, zbog zahtjeva za decentralizacijom i regionalnim preustrojem, odnosno zahtjevom za policentričnim razvojem, na kontinuiran otpor središnje državne vlasti, ali i većine političkih stranaka nacionalnog predznaka.

293 Ibidem.

294 Ahrens, *Diplomacy on the Edge*, str. 261.

295 Urošević, Istra se mogla i može održati samo kao sastavni dio Hrvatske; Urošević, Zahvaljujući antifaašizmu Istra je ostala sastavni dio Hrvatske. Prema Barić, Antifaašistička borba.

296 Intervju Rajka Đurđevića s Ivanom Pauletom; Pauletta, Zašto tražimo autonomiju. str. 24.

297 O tome vidi Heršak, *Migracijske teme*.

Suprotstavljanje „autonomaštvu“ najizrazitije je bilo u porukama HDZ-a. Dr. Franjo Tuđman više je puta isticao da regionalne stranke, kojima „nije smetao“ savezni unitarizam, sad zastupaju regionalizaciju Hrvatske, kojoj je u osnovi teza da regije, ne kao dio Hrvatske, nego samostalno, „pod svojim imenom“ idu u Europu regija. Tuđmanova je kritika bila usmjerena na nadmašivanje nacionalne razine i na direktno povezivanje regija bez nacionalnog posredovanja; u tisku sklonom Tuđmanovim stavovima regionalizam je u kontinuitetu sagledavan kao „politički pokušaj koji unutar pojedinih zemalja nastoji pod vidom decentralizacije oživotvoriti nekadašnje kolonijalne regije ili pokrajine, koje su na štetu matičnoga naroda služile bivšim imperijima za održavanje geopolitičke prevlasti u međusobnim nadmetanjima, a na nacionalnoj razini sprječavaju ujedinjenje pojedinih naroda i stvaranje njihovih neovisnih država.“²⁹⁸ Ovakva konstelacija odnosa potvrdila je zapažanje Klause von Beymea o osnovnom konfliktu koji stoji u osnovi regionalizma: konflikta regije i centra, odnosno otpora prema centralizaciji.

Ovom osnovnom pozicijom naznačen je politički okvir unutar koga se devedesetih godina razvija diskusija o odnosu centra i „periferije“, prije svega regije, koja traje sve do danas. O tome živo svjedoče kritičke opservacije koje su pratile odnos državne vlasti prema regionalizmu. Tako, primjerice, književnik Jurica Pavičić izvorište krize hrvatskog identiteta, koje najuže povezuje s regionalnim atribucijama, vidi u „državotvornoj tradiciji“ koju smatra „apstraktnom i ideološkom“ konstrukcijom.²⁹⁹ Pavičić navodi kako „hrvatsku ‚državotvornu‘ misao nisu nikada zanimala ni afektivno privlačili ni konkretna zemlja ni konkretni ljudi. Predmet te tradicije je apstraktna Hrvatska kao religijski pojam, i zato se ona nikad nije uspjela kreativno zainteresirati za nacionalni identitet.“³⁰⁰ Nasuprot tome Pavičić naglašava kako se „zapadnost“ Hrvatske temelji na njenoj multikulturalnosti“ te da „identitet Hrvatske ide kroz regije“.³⁰¹ Prema Pavičiću, hrvatska „državotvorna tradicija je, također, ‚decenijski zadojena mitom kako su hrvatske regionalne posebnosti kukavičje jaje zamišljeno u laboratoriju podjarmljivačkih susjeda“.³⁰² U skladu s time, u „nedostatku ‚organskog zajedništva‘ (poput onoga regionalnog, op.a.), Hrvati su vlastito samopoimanje nacije od romantizma na ovamo konstruirali kroz metahistorijsku velepriču o tisućljetnom snu, odnosno državotvornosti kao žudnji koja tvori luk preko naraštaja i rascjepkanih teritorijalnih krpica“; u tom sklopu, za razliku od realnog i živućeg regionalnog identiteta, konstrukcija nacionalne državotvornosti nameće se kao „ideološka mitska naracija“.³⁰³

298 Kovačević, Regionalizam i stvaranje nove balkanske zajednice.

299 Skoko, *Hrvatska – identitet, image, promocija*, str. 289.

300 Ibidem, str. 279.

301 Ibidem, str. 287.

302 Ibidem, str. 288.

303 Ibidem, str. 284.

U osvrtu pak na negativan stav hrvatske državne vlasti prema regionalizmu (kao aspektu devolucije) geopolitički stručnjak Duško Topalović podsmješljivo komentira kako „bauk regionalizma kruži Europom“ te navodi kako „ovim pokličem države sa snažnim centripetalnim (sjedinjujućim) političko-teritorijalnim ustrojem, upozoravaju na ‚opasnost autonomnih tendencija‘, samoupravne zahtijeve i regionalistička nastojanja.“³⁰⁴ Topalović se zapravo referirao na govor predsjednika Tuđmana koji se u „Izvjješću o stanju hrvatske države i nacije“ u siječnju 1995. osvrnuo i na hrvatski politički-teritorijalni sustav. U svome govoru Tuđman ističe kako „ne dopušta autonomaštvo, sa svim /.../ pokušajima federalističkog regionalizma, pa i secesionizma pod vidom transregionalizma; stoga su protuustavni svi pokušaji /.../ za ustrojavanjem tzv. transgraničnih regija bez obzira u kakve se europske krinke maskirali.“³⁰⁵

Povjesničar i liberal Ivo Banac ustvrdio je pak kako Tuđmanovo shvaćanje nacionalnog interesa uključuje „konstruiranje zamišljenih zajednica, što je suština modernosti, ali po nasilnoj metodologiji dvadesetog stoljeća /.../ uz priziv fašističkih i komunističkih preteča“; za Banca je Tuđmanov režim ujedinio sve sastavnice hrvatskog protoliberalizma; kritizirajući tuđmanizam on navodi: „Često se govorilo da on spada u devetnaesto stoljeće. To nije točno. Tuđmanizam je sinteza našega dvadesetog stoljeća. On je protoliberalni modernizam u svom bitku.“ U Tuđmanovoj inačici nacionalne homogenizacije te posebice njegovoj politici prema Bosni, što se dakako može protegnuti i na stav prema regionalizmu, Banac uočava divergentne pozicije hrvatske politike naspram formalnog zalaganja za europske vrijednosti te upozorava: „Natrag se ne može. Integriranje europskih nacionalnih država u liberalnodemokratsku europsku zajednicu je jedini proces koji može riješiti nacionalno pitanje na Balkanu – zapravo ga dokinuti. No, on nosi i onaj element globalizacije koji ponajviše zastrašuje našu nacionalističku desnicu: prednost lokalnoga prema nacionalnomu, dakle konkretizaciju svijesti naspram globalističkim nepreciznostima.“³⁰⁶

Na tragu Pavičićevih, Topalovićevih i Bančevih opservacija su i zapažanja Nevena Šantića o odnosu regije i države pod metaforičkim naslovom „ljepotica i zvijer – mali kompendij hrvatskog regionalizma“; prema Šantićevom zapažanju „Hrvatska ni nakon 20 godina nije još raščistila sama sa sobom pitanje regionalizma /.../ a sve je počelo u devedesetima prošloga stoljeća kada se regionalizam doživljavalo kao uvod u raspad države.“ U istoj analizi regije su postavljene kao alternativa županijskom teritorijalno-administrativnom ustroju za koji se navodi kako se pokazao „lošom institucionalnom inovacijom“ (prof. dr. Ivan Koprić

304 Topalović, *Balkanska Europa, Geopolitičke teme*, str. 25.

305 Isto. Prema *Vjesnik*, 16. 1. 1996.

306 Banac, *Glavni pravci hrvatske povijesti u dvadesetom stoljeću*.

sa zagrebačkog Pravnog fakulteta) koja nije bila u funkciji lokalnih zajednica već se prije svega nametnula kao izraz interesa političkih stranaka, te generator nepotizma i korupcije.

U studiji regionalne pripadnosti u Istri iz 1998. godine (Boris Banovac, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci) „odnos između etničke identifikacije i regionalne pripadnosti“ tumači „kao odnos višestrukih kolektivnih identiteta, koji istovremeno određuju djelovanje pojedinaca i društvenih grupa koje žive na ovom području.“³⁰⁷ Samu istarsku regiju Banovac određuje kao područje koje je od davnina mjesto „susreta različitih naroda i kultura,“ te, s druge strane, teritorij koji je „predstavljao dodirnu točku različitih carstava, država i političkih interesa.“³⁰⁸

Osjećaj regionalne pripadnosti koji je zbunio pojedine nacionalno-državotvorne demografe poput Stanka Žuljića, Banovac slijedom provedenih socioloških istraživanja zaokružuje zapažanjem u kojemu povezuje „povijesno uvjetovane i kompatibilne“ činitelje multietničke Istre: „Etnički pluralizam (Miroslav Bertoša koristi sintagmu ‚višebrojni i višeslojni identiteti istarski‘) omogućio je održanje svijesti o regionalnoj cjelovitosti Istre, ali je istovremeno *snažno izražena teritorijalna identifikacija* predstavljala uporište za etničke posebnosti unatoč državno-administrativnim, političkim i kulturnim pritiscima koje su na prostoru Istre vršili različiti režimi i različite države u prošlosti.“³⁰⁹ Dakako, ti činitelji su „dovodili do političkih podjela i sukoba koji su poticali radikalizam“ s pogubnim posljedicama „za pojedine etničke skupine“, a upravo iz tih razloga autor smatra kako je „istarska situacija (...) dobar primjer nedostatnosti integracijskih jednosmjernih pristupa (kakvu je pokazala hrvatska državna vlast) u objašnjenju etničko-nacionalnih procesa“.³¹⁰

Koncept „društvene pripadnosti“ u kome je „snažno izražena regionalna teritorijalna identifikacija“ može se u tom kontekstu promatrati kao integracijska identitetska sinteza komplementarna modernizacijskim procesima suvremenih nadnacionalnih integracija. Ukratko, regionalna samosvijest utemeljena na živom osjećaju privrženosti određenom prostoru (a ne samo pripadnost naciji ili državi – kao artifičijelnijim oblicima identiteta), čini mogućim i pomak prema širim oblicima pripadnosti, nacionalnoj, nadnacionalnoj, transregionalnoj, Europskoj ili globalnoj zajednici. Rasprave o regionalizmu žive su u Hrvatskoj i danas; uvođenje regije kao subjekta lokalne samouprave i osnovom promjena teritorijalno-administrativnog ustroja bile su jednom od tema predizbornih diskusija u okvirima kampanje za parlamentarne izbore 2015. godine.³¹¹

307 Banovac, *Društvena pripadnost*, str. 230.

308 Banovac, *Etničnost i regionalizam u Istri*, str. 268.

309 Bertoša, *U znaku plurala*, str. 19.

310 Ibidem.

311 O tome vidi, primjerice, Vasilić, *Regionalizam od najvećeg značaja za predstojeće izbore*.

Unatoč previranjima i različitim shvaćanjima, regionalna pripadnost ostaje trajnim nadahnućem hrvatskog identiteta. To naglašavaju i mnogi politički protivnici IDS-a. Tako i najistaknutiji predstavnik Hrvatske demokratske zajednice u Istri Nevio Šetić bilježi misli Marija Kalčića, Barbanca, Istranina i Hrvata: „Zaboravljamo li i zapostavljamo zavičaj i svakodnevne sudbine ljudi i njihova očitovanja, mi pokazujemo da nas empirija i duga i mučna povijest čovječanstva ništa nisu naučile. Sve velike sinteze duha i svijesti o pripadanju svom mikrokosmosu neukusno djeluju u Tokiju kao i u Barbanu, u biti mi osiromašujemo i sebe i druge jer, jamačno, različitosti su bogatstvo prostora i ljudskog života.“³¹²

---

312 Kalčić, Zavičajni portret, str. 82.